

ОБЩО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО – ПОВЕЧЕ ПРИБИЩАВАЩА ЕВРОПА¹⁸²

проф. д.н. Иван Кабаков
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме

„Само ако прегърнем бъдещето, като време на потенциално развитие и напредък, само тогава можем да продължим напред. Ако сме толкова влюбени в едно митологично минало, ще пропуснем възможностите да създадем по-добро бъдеще за нашите общества, за нашите деца“ – заяви Франс Тимерманс по време на първото заседание в рамките на Българското председателство на Съвета на ЕС. Това визионерско изказване на европейският комисар обаче назовава само част от опасностите, пред които е изправен ЕС – да се вгледа в своето митологично минало, без да направи необходимите изводи от него за бъдещето си. Според Тимерманс проблемите, които трябва да бъдат решавани от европейските институции, най-общо казано, са свързани с „предизвикателствата, пред които светът ни изправя, и неизпълненото обещание за сближаване, което подкопава доверието в рамките на държавите членки на ЕС“ (Тимерманс, 2018). Втората част от изказването му е много по-конкретна и критична. „Неизпълненото обещание за сближаване“ е точна констатация на Тимерманс, която обаче не беше обвързана с посока за изпълнение. В това отношение преосмислянето на ролята и значението на културата и в частност на културното наследство в Европа предлага решение на констатирания проблем, чието представяне ще бъде предмет на настоящия текст. Той включва както юридически закрепеното „общо културно наследство“ в чл. 167, т. 1 от ДФЕС, така и фактически използваното „Европейско културно наследство“ в търсене на синергия и взаимна ползност на част към цялост при извеждането на преден план на културното наследство в политиките на ЕС. Върховенството на закона и спазването на основните човешки права като политически ценности на ЕС

¹⁸² Първоначален вариант на този текст беше представен на организираната в рамките на Българското председателство на Съвета на ЕС международна конференция „Културното наследство – за една по устойчива Европа“, Пловдив, 26 – 27.03.2018 г.

изискват, от своя страна, да не се игнорират вече приети понятия като „общо културно наследство“ в чл. 167, т. 1 от ДФЕС.

Ключови думи

Европейски съюз, култура, наследство, многообразие, ценности

Идентификация на проблема

Основният проблем, пред който сме изправени, е не само да бъдем единни в различията около нас, а преди всичко как, бидейки различни, да бъдем заедно в ЕС, при това погледнат отвътре навън, т.е. от националното към наднационалното равнище с идеята да бъдат отправени позитивни послания към неговата външна среда независимо от нейното определяне като опасна или благоприятна. Решението на този проблем предполага да се подкрепят чрез политики и/или програми общите и приобщаващи ценности на Европа, съзнавайки своята различност като национални и регионални култури, но насочвайки политиките към идентификация и споделяне на общи и приобщаващи ни ценности, които същевременно ни отличават от останалия свят, макар националните и регионалните различия да са винаги наличните. В тази връзка би било добре да погледнем по иновативен начин на общото културно наследство, така че то да ни свързва, а не да ни разделя, когато идентифицираме и споделяме неговите приобщаващи културни ценности, които са носители на памет и преосмислен от нас опит от миналото на Европа. Той показва, че съюзи и империи се разпадат, когато изоставят своята работа по изграждане на свързващи и приобщаващи ценности, без значение дали се съобразяват и в каква степен със съществуващите културни, национални и регионални различия.

Необходимо е и да помислим дали в достатъчна степен са използвани приобщаващите ценности на културата – и в частност на общото културно наследство, спрямо тяхното (преобладаващо досега) разбиране като източник на различия и разнообразие, ако споделяме стратегическата визия за развитие на Европа, основана на общи ценности?

Актуалното състояние на ЕС преди изборите за Европейски парламент оставя впечатлението, че сме единни и съгласни само в това,

че сме различни, отказвайки да тематизираме онова, което (би могло да) ни свързва и приобщава, за да имаме общо бъдеще, постигано на различни равнища чрез рационална допълняемост на различията, способностите и компетентностите, когато обаче са поставени на стабилна основа. В това отношение търсенето на стабилна основа не би могла да има по-добър „кандидат“ от общото и споделено културно наследство на Европа, както изрично ни го „препоръчва“ чл. 167, т. 1 от ДФЕС. Не бива да се забравя обаче, че общото културно наследство на Европа представлява многообразие от наследства – нематериално и материално, цифрово и цифровизирано, всяко от които има стойност самò по себе си, като например археологическото, архитектурното и историческото наследство, но също така и литературното, документалното и филмовото наследство, чието опазване във връзка с трайното им присъствие в Еурогеапа е преди и отвъд тяхното значение и добавена стойност, които могат да имат при реализацията на стратегически визии за развитие на Европа, основана на общи ценности.

Общото културно наследство и неговата приобщаваща способност

Общото културно наследство, разбирано доскоро и като споделено наследство, е вече проблематична категория в ЕС. Става въпрос за намаляване на споделената памет на Европа¹⁸³, която, макар да е общо минало, не е в достатъчна степен споделена от значителни части в обществата на страните членки на ЕС, като мигрантите са само най-видимата част от различни по своя характер и начин на действие групи и общности. Независимо от присъствието на общото културно наследство в чл. 167, т. 1 от ДФЕС много често то бива заменяно от понятия с по-широк обхват – като „Европейско културно наследство“ или „Културно наследство на Европа“, при това със съзнанието, че по този начин се „тестват“ приобщаващите и свързващите ни културни ценности, поставяйки на изпитание не само бъдещето на ЕС, но и устойчивото развитие на Европа.¹⁸⁴ Нещо повече – това става в условия на криза,

¹⁸³ Типичен пример в това отношение е постепенното заличаване на споделената памет за негативните последици от националсоциализма за обществата в Европа като обща основа на европейската интеграция, която не трябва да позволява неговото завръщане.

¹⁸⁴ Нека да не забравяме обаче, че съществуваша съвместни инициативи – като

чието преодоляване повече от всякога предполага споделеност на общи ценности и постигането на заедност при реализацията на стратегически визии за развитието на Европа.

Какви са причините за избягването на понятието „общо културно наследство на Европа“, както и неговото противопоставяне на културното многообразие и постепенна подмяна с понятия като „Европейско културно наследство“ или „Културно наследство на Европа“? Как това ни прави повече и по-добри европейци с идентичност, изградена чрез образование и култура, предвид постигнатото на срещата в Гьотеборг през 2017 г. и Съобщението на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите относно укрепване на европейската идентичност чрез образование и култура (COM/2017/0673 окончателен)?

Преобладаващото разбиране на общото културно наследство е свързано със съвкупността от наследства на страните членки, чиято различност до голяма степен обезсмисля използването на коментираното понятие. Европейският съюз трябва да подкрепя, координира и допълва с действия и инициативи страните членки (чл. 6, буква „в“ от ДФЕС), като не се намесва в политиките в областта на културното наследство на национално равнище, за да не унифицира националните и регионалните културни различия, мислени като „разнообразие на неговите култури“, съгласно чл. 167, т. 4 от ДФЕС. Тази визия обаче е неизпълнима не само от икономическа и финансова гледна точка, предполагайки наличието на значителен финансов ресурс за опазване на многообразието от наследства в Европа, но и от политическа гледна точка предвид ограничената компетентност на ЕС в областта на културата и в частност на културното наследство (чл. 6, буква „в“ от ДФЕС). Внимателният анализ на чл. 167, т. 1 от ДФЕС показва, че ЕС има мандат да „извежда на преден план общото културно наследство“ като обаче „опазва и закриля“ наследството, което е от „европейско значение“ (чл. 167, т. 2 от ДФЕС), а не съвкупността от наследства на страните членки, каквито действия, макар и свързани само с подкрепа, координация и допълване, са финансово непосилни и в известен смисъл неправомерни с оглед спазването на принципа на субсидиарност във връзка с ограничената компетентност на ЕС в областта на културата и в

например „Европа, общо наследство“, които поставяха и популяризираха в различни формати общото наследство.

частност на културното наследство (чл. 6, буква „в“ от ДФЕС). Причината е в разбирането на общото културно наследство като съвкупност от наследства на страните членки, което е мислено като синоним на понятие с по-широк обхват – Европейско културно наследство. То не изисква нищо повече от това съответното културно наследство да е на страна в рамките на континента Европа, избягвайки да се отговори по този начин на предизвикателствата, пред които е изправен ЕС. В тази връзка трябва да се посочи, че дори „обичайните заподозрени“ за общо културно наследство на Европа, като наследството на Римската цивилизация и християнството, вече не се споменават, независимо от споделянето на общи политически ценности като върховенство на закона, спазване на основните човешки права, както и на свободата на изразяване, които могат да се третираат и като общо наследство на Европа от типа „legacy“.

Какво обаче би могло да се направи за общото културно наследство на Европа освен ограничаване на намесите от страна на ЕС в националните политики в областта на културата – и в частност на културното наследство, до действия, свързани с тяхната подкрепа, координация и допълване, съгласно чл. 6, буква „в“ от ДФЕС?

Необходимо е да се промени разбирането за него и от съвкупност от наследства на страните членки на ЕС, то да се възприема и съответно финансира само в частта на общите културни ценности – носители на памет, които свързват и приобщават обществата в Европа и в този смисъл са от „европейско значение“ (чл. 167, т. 2 от ДФЕС). Тази интерпретация оправдава действията, свързани с подкрепа, координация и допълване на националните политики в областта на културното наследство (чл. 6, буква „в“ от ДФЕС), когато те са насочени преди всичко и най-вече към идентифицирането, опазването и закрилата на носители на памет, които ни свързват и приобщават и поради тази причина са третирани като общо културно наследство с „европейско значение“. Това могат да бъдат исторически личности или обекти, тематични културни маршрути и дори културни ландшафти, намиращи се в различни страни и на различни равнища, както и в различни области на компетентност, които обаче имат приобщаваща способност като носители на памет. В това отношение общото културно наследство би могло да се превърне в източник на вдъхновение, приобщаване и идентичност като част от културното наследство на Европа.

Иначе казано, необходимо е приобщаване на основата на споделяне на общи културни ценности, някои от които са и носители на памет и в това си качество могат да се превърнат в общо културно наследство като част от културното наследство на Европа. В този смисъл общото културно наследство е повод за постигането на заедност чрез формирането на общност на основата на общи и споделени културни ценности – носители на памет със силна приобщаваща способност отвъд различията в националните и регионалните наследства като източник на национално и регионално разнообразие, което ЕС „зачита и развива“ като „разнообразие на неговите култури“, съгласно чл. 167, т. 4 от ДФЕС. Това предполага извеждането на преден план на общо културно наследство с европейско значение в политиките на ЕС чрез широкообхватна концепция, която включва осъществяването на политики, програми и решения на различни равнища в областите от изключителна компетентност на ЕС (чл. 3 от ДФЕС)¹⁸⁵, както и в такива със споделена (чл. 4 от ДФЕС) и ограничена/подкрепяща националните политики компетентност (чл. 6 от ДФЕС).¹⁸⁶

В същия смисъл е и изказването на еврокомисаря по образованието, културата, младежта и спорта Тибор Наврачич на неформалния съвет на министрите на културата от ЕС, проведен в София на 28.02.2018 г. Според него „културата е силен инструмент“, който не функционира в изолация и предполага при „формирането на бъдещия ни дневен ред ние да се фокусираме не само върху подкрепа за културата, но и да гле-

¹⁸⁵ Така например при осъществяването на обща търговска политика би могло да се помисли за преференциални условия по отношение на стоки, които представят или популяризират общо културно наследство на Европа с оглед на неговата способност да свързва и приобщава индивиди и общности от страни членки на ЕС. Интересен пример в това отношение е данъчната политика и различните ставки на ДДС върху книгите на национално равнище – общи, намалени или нулеви (като например тази в Швеция). Това актуално състояние, което предизвиква масови протести в страните членки, би могло да се промени на европейско равнище, като се направи първа стъпка с предлагането на преференциална данъчна ставка (намалена или нулева) при облагането на книги, представящи или популяризиращи общо културно наследство на Европа.

¹⁸⁶ Основани на подобно разбиране са изработените в рамките на Българското председателство на Съвета на ЕС Закljučения на Съвета относно извеждането на преден план на културното наследство в политиките на ЕС (ОВ С 196, 8.6.2018 г.), които имат претенцията да предлагат нова стратегическа визия и подход за опазване и социализация не само на общото културно наследство на Европа, но и на културното наследство на страните членки на ЕС.

даме по-голямата картина. Трябва да имаме предвид връзките между културата и други политики, като например социалните политики или регионалното развитие. Необходимо е да създадем връзки, да намерим синергия с работата, която се извършва в тези политики, да подсилим икономиките, да генерираме увеличение на работни места, да подпомогнем международните ни връзки”.¹⁸⁷

Области на компетентност и равнища на интеграция

Културата обаче попада в областта с ограничена компетентност на ЕС, който би могъл „да предприема действия за подкрепа, координиране и допълване“ на политиките на страните членки на национално равнище, съгласно чл. 6, буква „в“ от ДФЕС. Макар и недостатъчна за цялостното постигане на поставените цели, тази ограничена компетентност позволява на ЕС, при спазване на принципа на субсидиарност, да насърчава и приканва страните членки за приемането на решения и мерки в своите политики на национално равнище, чрез които идентифицира, приоритизира и подкрепя общото културно наследство на Европа, като изявява и развива неговата приобщаваща способност. Това би могло да става не само с общоевропейски програми и инициативи като „Европейска столица на културата”, „Европейски дни на наследството“, „Европейски знак за наследството“, „Европейска година на културното наследство“ – 2018¹⁸⁸, но и чрез идентификация, номинация и подкрепа на представянето на исторически личности, обекти и събития с „европейско значение“ на национално равнище, чиито приобщаващи и свързващи ни ценности могат да се третират като общо културно наследство на Европа.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Повече информация би могло да се намери на следния адрес: <<http://mc.government.bg/newsn.php?n=6382&i=1>>

¹⁸⁸ ОВ L 131, 20.05.2017, 1–9.

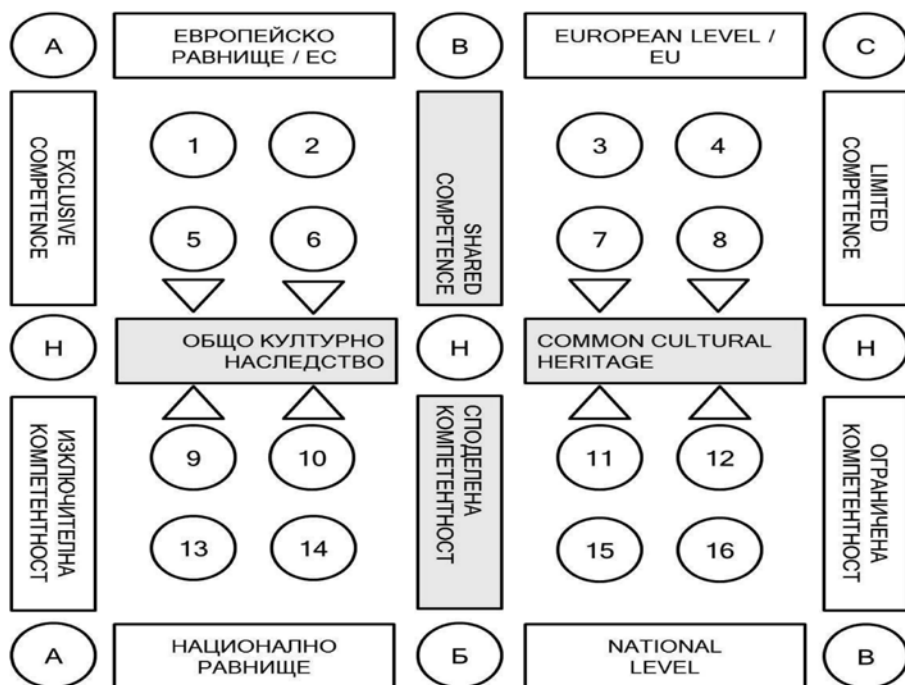
¹⁸⁹ Така например културното наследство на Римската цивилизация би могло да се превърне в тематична област за проектирането и реализацията на Европейски културни маршрути, заедно със съпътстващи ги културни събития и програми, които свързват страните членки на ЕС на основата на общото и споделено културно наследство на Древен Рим, чиито материални следи могат да бъдат открити в почти всички части на континента Европа – независимо от винаги наличните регионални особености и употреби, които показват различни негови лица и състояния като част от многообразието от култури и ценности в рамките на Римската цивилизация.

Какво би могло да се направи в останалите области на компетентност?

Ако представеното до този момент включва европейското и националното равнища, както и действията, които определят ограничената компетентност на ЕС, съгласно чл. 6, буква „в“ от ДФЕС, трябва да се посочи, че неизследвани по отношение на перспективите за интеграция на културното наследство остават секторите в областите със споделена (чл. 4 от ДФЕС) и изключителна компетентност на ЕС (чл. 3 от ДФЕС). Това предполага *хоризонтална и вертикална интеграция на културното наследство*, осъществявани чрез политики и програми на различни равнища и области на компетентност на ЕС при спазване на принципа на субсидиарност и отчитане на особеностите и предназначението на всеки от секторите с оглед постигането на взаимна ползност. Трите области на компетентност на ЕС са стълбовете, пресичани от националното и европейското равнища, както и от общото културно наследство на Европа, чиито носители на памет могат да бъдат идентифицирани и организирани чрез различни форми на изразяване на всяко от коментираните равнища, но също така могат да бъдат и опосредствано прехвърляни чрез политики и програми като израз на хоризонтална интеграция в секторите от различните области на компетентност на ЕС. Това става, когато части и форми от културното наследство биват интегрирани в политиките и програмите на конкретния сектор, който е част от съответна област на компетентност на ЕС. Тази своеобразна *инфраструктура на хоризонталната и вертикалната интеграция* е представена чрез Фигура № 1. Поставените в кръг цифри са културни ценности – носители на памет, които могат да бъдат идентифицирани като общо културно наследство, както на европейско, така и на национално равнище, за да бъдат насочени впоследствие към някоя от областите на компетентност на ЕС с оглед на съотнесимостта на предприеманите действия към конкретна политика.

Фигура № 1

Инфраструктура на хоризонталната и вертикалната интеграция

Регионалното развитие и социалната политика са секторите, които най-често са използвани като примери за потенциална интеграция на културно наследство. Необходимо е да се посочи, че коментираните сектори биха могли да се третират като част от споделената със страните членки компетентност на ЕС, доколкото тя се отнася до сектори, които не са посочени в чл. 3 и 6, съгласно чл. 4, т. 1 от ДФЕС, а социалната политика е изрично вписана в чл. 4, т. 2, буква „б“ от ДФЕС. Ако обърнем специално внимание на *хоризонталната интеграция на културното наследство в политиките за регионално развитие*, ще трябва да посочим, че опосредствано от мерките и приоритетите на съответните програми и политики, то се премества от ограничената в споделената със страните членки компетентност на ЕС. Този процес би могъл да бъде последван и от вертикална интеграция в съответните оперативни програми на национално равнище, съгласувани с компетентните органи на ЕС. Цената на подобна хоризонтална и след това вертикална интеграция обаче много често е загубата на автентичност

поради неравнопоставено третиране на културното наследство за целите на регионалната политика на национално и европейско равнище и неговото подчиняване на мерките и стандартите на съответните оперативни програми и структурни фондове на ЕС.

Така например в Република България културното наследство опосредствано присъстваше в приоритетна ос 3 „Устойчиво развитие на туризма“ на предишната оперативна програма „Регионално развитие“, както и в приоритетна ос 6 „Регионален туризъм“ и тематична цел 6с „Съхраняване, опазване, популяризиране и развитие на природното и културното наследство“ – и по-конкретно цел 1 „Повишаване на туристическото предлагане на паметници на културата от национално и световно значение“ на сега действащата Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014 – 2020¹⁹⁰. Това включва и общото културно наследство. Стигна се до сериозно недоволство на професионалните общности от начина на третиране на културното наследство не само от изпълнителите на проекти, но и от стандартите и критериите за отчитане на извършената дейност, които не бяха съобразени с особеностите на опазването и социализацията на носителите на памет. Закономерно следствие от коментираното състояние са основателните критики за неравнопоставено третиране на културното наследство в процеса на неговата интеграция в политиките на национално равнище при усвояването на средства от оперативните програми на ЕС.¹⁹¹

Преодоляването на идентифицираните дефицити, които имат системен характер с оглед на настъпилите след това разкрития за неправомерно използвани финансови средства на ЕС по други програми, изисква не само *равнопоставено третиране на културното наследство*, изразяващо се в реципрочно отношение от страна на представителите на секторите, в които то се включва/интегрира/мейнстриймва при отчитане на неговата ценност като източник на споделена памет, приобщаване и идентичност, но и *интегрирано управление с активното участие на професионални и местни общности* при изработва-

¹⁹⁰ Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014 – 2020 [онлайн]. – В: Министерство на регионалното развитие и благоустройството. [Прегледан 7.03.2018]. Достъпно от: <https://www.eufunds.bg/archive/documents/1434963186.pdf>

¹⁹¹ Кабаков, И. Виновни ли са оперативните програми за състоянието на културата? – В: През призмата на информационната наука. Сборник, посветен на 70-годишния юбилей на доц. д-р Нина Шуманова. София: УИ Св. Климент Охридски, 2016, с. 299 – 307.

нето на стратегии и политики за неговото опазване, социализация и валоризация (participatory governance).¹⁹² Това е най-добрата гаранция за (о)смыслено присъствие на културното наследство в дневния ред на съвременните общества като част от техните политики и програми за устойчиво развитие.

Ускоряването на коментираните процеси предполага изработването и реализацията на *стратегия за интегрирано управление на културата*, която „вписва“ културата и културното наследство в дневния ред на обществото чрез техните равнопоставени взаимодействия с различни социални системи и политики. Предполагаемият ефект е осигуряването допълнително на приблизително същия размер на финансиране, с какъвто разполага в момента културата като самостоятелен сектор, ако го използваме като количествен индикатор за полезност. Включването на културата в различни мерки и дейности на национално равнище, представляващи стратегически и политически приоритети и цели на органи и организации в рамките на централната и местната изпълнителни власти, предполага обаче не само интегриран подход, но и *интегрирано управление на културата*.¹⁹³ Най-вероятно подобен ефект като този на национално равнище би могъл да се очаква и при хоризонталната и вертикалната интеграция на общото културно наследство в политиките на ЕС.

В заключение трябва да се посочи, че Европа е силна със своите общи и споделени ценности и наследство, които поставят стабилна основа за нейното развитие и лидерство в съвременния глобализиран свят. Когато те бъдат разколебани, Европа започва да се превръща от глобална в регионална сила поради отсъствието на стабилна основа, която да ѝ позволи да разгърне своите силни страни и предимства, съобразени с интересите и особености на страните членки на ЕС. В момента от изключително значение е да бъдат преодолените опасенията, че ЕС

¹⁹² В Заключенията на Съвета относно основано на участието управление на културното наследство страните членки се приканват „да разработят рамки за управление на много равнища и с участието на множество заинтересовани страни, които отчитат културното наследство като споделен ресурс, чрез засилване на връзките между местните, регионалните, националните и европейските равнища на управление на културното наследство, при надлежно спазване на принципа на субсидиарност, така че се предвиждат ползи за хората на всички равнища“ (ОВ С 463, 23.12.2014: 2).

¹⁹³ Кабаков, И. Интегрирано управление на културата. София: УИ Св. Климент Охридски, 2017.

има идеология, но няма идентичност, която да позволи реализацията на политики в неговата външна среда на основата на общи и споделени ценности и послания, приобщаващи към тях не само страните членки, но и останалия свят. В този смисъл идентичността е преди всичко общи ценности и споделени практики на заедност и солидарност, изградени през години на кризи и възходи, каквито в най-голяма степен ни предлага общото културно наследство като споделена част от културното наследство на Европа, която не премахва различията на националните и регионалните култури и наследства, придаващи разнообразие, плътност и дълбочина на предприеманите инициативи.

Библиография

- Договор за функционирането на ЕС (ДФЕС) (ОВ С 326, 26.10.2012 г.).
- Заключения на Съвета относно извеждането на преден план на културното наследство в политиките на ЕС (ОВ С 196, 8.6.2018 г.).
- Заключения на Съвета относно основано на участието управление на културното наследство (ОВ С 463, 23.12.2014: 2).
- Кабаков, И. Виновни ли са оперативните програми за състоянието на културата? – В: През призмата на информационната наука. Сборник, посветен на 70-годишния юбилей на доц. д-р Нина Шуманова. София: УИ Св. Климент Охридски, 2016, с. 299 – 307.
- Кабаков, И. Интегрирано управление на културата. София: УИ Св. Климент Охридски. 2017.
- Министър Боил Банов: За утвърждаване на културните политики като един от основните двигатели на Европейския проект е необходимо достатъчно финансиране. [онлайн]. – В: Министерство на културата, [Прегледан 7.03.2018]. Достъпно от: <http://mc.government.bg/newsn.php?n=6382&i=1>
- Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014 – 2020 [онлайн]. – В: Министерство на регионалното развитие и благоустройството, [Прегледан 7.03.2018]. Достъпно от: <https://www.eufunds.bg/archive/documents/1434963186.pdf>
- Решение № 864/2017/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 17.05.2017 година относно Европейска година на културното наследство ОВ L 131, 20.05.2017, 1–9.
- Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите относно укрепване на европейската идентичност чрез образование и култура – COM/2017/0673 окончателен.
- Тимерманс, Ф. Ако сме влюбени в митологичното минало, ще пропуснем възможностите за бъдещето. – В: Дневник [онлайн]. 22.01.2018 [прегледан 27.01.2018]. https://www.dnevnik.bg/evropa/2018/01/22/3116424_timermans_ako_sme_vljubeni_v_mitologichno_minalo/